

Kvasha, S. M., and Hryhoriev, S. O. "Sutnist ta osoblyvosti ahrarnoho rynku" [The essence and features of the agrarian market]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya «Ekonomika»*, vol. 21, no. 8 (2016): 56-59.

[Legal Act of Ukraine] (2004). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>

[Legal Act of Ukraine] (2005). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2982-15>

[Legal Act of Ukraine] (2007). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-n>

[Legal Act of Ukraine] (2010). <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10>

[Legal Act of Ukraine] (2011). <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0396832-11>

[Legal Act of Ukraine] (2015). <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248907971>

Matviienko, R. V. "Instrumenty finansovo-kredytnoho mekhanizmu derzhavnogo rehuliuвання rozvytku ahrarnoho vyrobnytstva" [Instruments of financial and credit mechanism of state regulation of agrarian production development]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 15 (2017): 89-94.

Popova, O. "Ahrosfera: sotsioekonomichniy zmist i zasady staloho rozvytku" [Agrosphere: Socioeconomic Content and Principles of Sustainable Development]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 5 (2012): 73-84.

Shutaieva, O. O. "Transformatsiia ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy v umovakh perekhidnoi ekonomiky" [Transformation of the agroindustrial complex of Ukraine in a transition economy]: *avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.01.01*, 2002.

Solomatina, T. V. "Otsinka efektyvnosti derzhavnogo finansuvannya ahrarnoho sektoru Ukrainy: Luhanska oblast" [Evaluation of the efficiency of public financing of the agricultural sector of Ukraine: Lugansk region]. *Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnytstva*, no. 2 (2013): 39-44.

Talavyria, M. P., and Talavyria, O. M. "Teoretychni aspekty rozvytku bioekonomiky v Ukraini" [Theoretical aspects of bioeconomy development in Ukraine]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriya «Ekonomika i menedzhment»*, no. 4 (2013): 9-12.

Tanklevska, N. S. "Finanova polityka rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka" [Financial Policy of Agricultural Development in Ukraine: Theory, Methodology, Practice]: *avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.08*, 2010.

Zhuchyk, A. V., and Nekhaichuk, D. V. "Shchodo neobkhdnosti finansovoi pidtrymky ahrarnoho vyrobnytstva yak efektyvnoho draiveru stiikoho rozvytku ekonomiky derzhavy" [Concerning the necessity of financial support of agrarian production as an effective driver of sustainable development of the state economy]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 3 (2017): 81-85.

УДК 338.242:339:631.1

JEL: F13; F6; O13

СТАН ТА ОСНОВНІ ТRENДИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ: ГЕОЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

©2019 **ВОРОНИЧ М. М.**

УДК 338.242:339:631.1

JEL: F13; F6; O13

Воронич М. М. Стан та основні тренди розвитку аграрного сектора України: гео економічний аспект

Метою статті є ідентифікація потенційних можливостей, проблем і трендів розвитку аграрного сектора України як гео економічної системи. Запропоновано логічну схему дослідження закономірностей розвитку аграрного сектора України як гео економічної системи, що ґрунтується на методології статичного та динамічного аналізу економічних об'єктів. Виявлено тренди показників ресурсного потенціалу, зовнішньоекономічної діяльності, економічного, фінансового, екологічного стану та соціального розвитку аграрного сектора. Визначено рівень варіації та неоднорідності регіонів України в розрізі кожного із зазначених показників. Установлено, що, незважаючи на несприятливу динаміку показників ресурсного забезпечення сільського господарства, яке є базовим елементом гео економічних аграрних систем, ефективність їх функціонування, а також активність на світовій гео економічній арені мають тенденцію до зростання. Обґрунтовані значні відмінності в ефективності сільськогосподарської діяльності регіонів України, незважаючи на їх відносну однорідність за показниками ресурсного забезпечення. Перспективним напрямом дослідження в контексті даної тематики є виявлення чинників, які визначають здатність гео економічних аграрних систем максимально повно використовувати ресурсний потенціал.

Ключові слова: гео економіка, аграрний сектор, гео економічна система, розвиток аграрного сектора.

DOI:

Табл.: 7. **Бібл.:** 12.

Воронич Михайло Михайлович – аспірант кафедри міжнародних економічних відносин та європейської інтеграції, Житомирський національний агро екологічний університет (Старий бульвар, 7, Житомир, 10008, Україна)

E-mail: Mikhail.voronych@gmail.com

УДК 338.242:339:631.1

JEL: F13; F6; O13

Воронич М. М. Состояние и основные тренды развития аграрного сектора Украины: геоэкономический аспект

Целью статьи является идентификация потенциальных возможностей, проблем и трендов развития аграрного сектора Украины как геоэкономической системы. Предложена логическая схема исследования закономерностей развития аграрного сектора Украины как геоэкономической системы, основанная на методологии статического и дина-

UDC 338.242:339:631.1

JEL: F13; F6; O13

Voronych M. M. The Status and Main Trends in the Development of Ukraine's Agricultural Sector: the Geo-Economic Aspect

The article is aimed at identifying the potential possibilities, problems and trends in the development of Ukraine's agricultural sector as a geo-economic system. A logical scheme of studying the regularities of development of Ukraine's agricultural sector as a geo-economic system is proposed, based on

мического анализа экономических объектов. Выявлены тренды показателей ресурсного потенциала, внешнеэкономической деятельности, экономического, финансового, экологического состояния и социального развития аграрного сектора. Определен уровень вариации и неоднородности регионов Украины в разрезе каждого из указанных показателей. Установлено, что, несмотря на неблагоприятную динамику показателей ресурсного обеспечения сельского хозяйства, которое является базовым элементом геоэкономических аграрных систем, эффективность их функционирования, а также активность на мировой геоэкономической арене имеет тенденцию к росту. Обоснованы значительные различия в эффективности сельскохозяйственной деятельности регионов Украины, несмотря на их относительную однородность по показателям ресурсного обеспечения. Перспективным направлением исследования в контексте данной тематики является выявление факторов, определяющих способность геоэкономических аграрных систем максимально полно использовать ресурсный потенциал.

Ключевые слова: геоэкономика, аграрный сектор, геоэкономическая система, развитие аграрного сектора.

Табл.: 7. Библ.: 12.

Воронич Михаил Михайлович – аспирант кафедры международных экономических отношений и европейской интеграции, Житомирский национальный агроэкологический университет (Старый бульвар, 7, Житомир, 10008, Украина)

E-mail: Mikhail.voronych@gmail.com

the methodology of static and dynamic analysis of economic objects. Trends in the indicators of resource potential, foreign economic activity, economic, financial, environmental and social development of the agricultural sector are identified. The level of variation and heterogeneity of the regions of Ukraine in the context of each of these indicators is defined. It is determined that, despite the unfavorable dynamics of indicators of the resource provision of agriculture, which is a basic element of geo-economic agricultural systems, their efficiency, as well as activity on the global geo-economic scene tends to grow. Significant differences in the efficiency of agricultural activities in Ukraine's regions are substantiated, despite their relative homogeneity in terms of resource provision. A promising direction of research in the context of this topic is identification of factors that determine the ability of geo-economic agricultural systems to make the most out of resource potential.

Keywords: geo-economics, agricultural sector, geo-economic system, agricultural sector development.

Tabl.: 7. Bibl.: 12.

Voronych Mikhail M. – Postgraduate Student of the Department of International Economic Relations and European Integration, Zhytomyr National Agroecological University (7 Staryi Blvd., Zhytomyr, 10008, Ukraine)

E-mail: Mikhail.voronych@gmail.com

Сучасні тенденції розвитку світової економіки в напрямку глобалізації та міжнародної інтеграції зумовили виникнення нового типу економічних суб'єктів – гео економічних аграрних систем. Їх ефективне функціонування стало обов'язковою умовою формування стійких конкурентних позицій країн на світових аграрних ринках. Проблематика формування та розвитку гео економічних відносин широко досліджується вітчизняними та закордонними вченими-економістами [1–12]. Однак питання дослідження аграрного сектора економіки України, який відіграє ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки та економічної незалежності держави, крізь призму посилення його гео економічної складової наразі є відносно новим для вітчизняної аграрної науки. З огляду на зазначене актуальності набуває вивчення стану та перспектив розвитку аграрного сектора як гео економічної системи.

Мета статті полягає в ідентифікації потенційних можливостей, проблем і трендів розвитку аграрного сектора України як гео економічної системи. Гео економічні аграрні системи є складовими глобального геопростору, у межах якого вони взаємодіють між собою. На локальному рівні гео економічні системи формуються в результаті об'єднання господарюючих суб'єктів у стійкі, цілісні структури, що функціонують в колаборації з органами державної влади та іншими не економічними інституціями.

Методика аналізу аграрного сектора України як складної гео економічної аграрної системи передбачає проведення аналізу його стану та динаміки. Такий аналіз стану включає дослідження показників ресурсного потенціалу, зовнішньоекономічної діяльності, економічного, фінансового, екологічного стану та соціального розвитку аграрного сектора й передбачає два напрямки статистичного аналізу:

1) дослідження динаміки показників, що надають системну характеристику процесів функціонування й розвитку аграрного сектора економіки України;

2) оцінка статистичних характеристик (медіани, середньоквадратичних відхилень, мінімуму та максимуму, розмаху й коефіцієнтів варіації) показників функціонування гео економічної аграрної системи в розрізі адміністративних областей України.

Дослідження проведено на основні офіційних даних Державної служби статистики України за 2013–2017 рр.

Визначальними чинниками, які впливають на гео економічні позиції країни, є її ресурсний потенціал та здатність і вміння максимально повно й ефективно його використовувати. Тому на початковому етапі дослідження аграрного сектора України як гео економічної системи необхідно вивчити стан і динаміку його ресурсного забезпечення як у цілому по Україні (національний рівень), так і в розрізі регіонів (регіональний рівень).

Базовим елементом системи аграрного виробництва є сільське господарство, в основі якого лежать земельні, трудові та інвестиційні ресурси. Аналіз земельних ресурсів включає дослідження динаміки площі сільськогосподарських угідь, зокрема ріллі, трудових ресурсів у кількісному (чисельність сільського населення та кількість зайнятих у сільському господарстві) й вартісному (витрати на заробітну плату, середня заробітна плата в сільському господарстві) вираженні, інвестиційних ресурсів (витрати на виготовлення сільськогосподарської продукції). Окремо слід виділити аналіз технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств, для оцінки якого пропонується використати такі показники, як кількість сільськогосподарської техніки та наванта-

ження на одиницю техніки (тракторів і зернозбиральних комбайнів), а також енергозабезпеченість.

Несприятливою тенденцією до зниження характеризується динаміка чисельності сільського населення (щорічно на 2%) та енергетичних потужностей у розрахунку на 100 га посівної площі (на 18% щороку) (табл. 1). Про недостатнє технічне забезпечення сільськогосподарського виробництва свідчить збільшення навантаження на основні види сільськогосподарської техніки, а саме: на трактори (щорічно на 25%) і на зернозбиральні комбайни (на 16% кожного року). Натомість стійке збільшення площі сільськогосподарських угідь у цілому та ріллі зокрема (відповідно, на 3,32% та 1,19% щороку) є свідченням нарощення ресурсного потенціалу сільськогосподарського виробництва в межах базового ресурсу сільського господарства – землі.

Існуюча тенденція до зростання загальних витрат на заробітну плату та розміру середньомісячної заробітної плати в сільському господарстві повною

мірою перебиває дію інфляційних чинників. Зокрема, середній рівень інфляції в Україні, згідно з даними Міністерства фінансів України, за період 2013–2017 рр. склав 18,96%, тоді як середньорічне зростання фонду заробітної плати в сільському господарстві становило 20%, а середньомісячної заробітної плати – 26%. Порівняння зростання заробітної плати та темпів інфляції дає підстави стверджувати, що фактичне середньорічне зростання фонду заробітної плати в сільському господарстві за виключенням інфляційного чинника склало лише 1%, а заробітної плати – 7%. Враховуючи те, що рівень рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств за останні 5 років зріс майже вдвічі, окреслена динаміка витрат на оплату праці в сільському господарстві є незадовільною. Що ж стосується загальних витрат, інвестованих у сільське господарство України, то їх середньорічне зростання склало 17%, що майже на 2% менше, ніж середній за 2013–2017 рр. рівень інфляції.

Подальший аналіз передбачає проведення поглибленого статистичного дослідження основних по-

Таблиця 1

Динаміка основних показників ресурсного потенціалу сільськогосподарського виробництва України

Показник	Рік					Відхилення 2017 р. від 2013 р., %
	2013	2014	2015	2016	2017	
<i>Земельні ресурси</i>						
Площа с.-г. угідь, тис. га	36395,40	36417,60	20746,90	41504,90	41489,30	14,00
Площа ріллі, тис. га	31032,50	31066,90	19476,10	32543,40	32544,30	4,87
<i>Трудові ресурси</i>						
Чисельність сільського населення, тис. осіб	14249,70	14164,90	13325,30	13244,70	13171,40	-7,57
Чисельність населення зайнятого в сільському, лісовому, рибному господарстві, тис. осіб	3577,50	3091,40	2870,60	2866,50	2860,70	-20,04
Витрати на заробітну плату, млн грн	9719,40	11044,10	12425,50	15638,40	20326,70	109,14
Заробітна плата в сільському господарстві, грн	2269,00	2476,00	3140,00	3916,00	5761,00	153,90
<i>Інвестиційні ресурси</i>						
Загальні витрати в сільське господарство, млн грн	127190,31	154313,46	228519,60	288499,30	242313,70	90,51
<i>Технічне забезпечення</i>						
Кількість тракторів, тис. шт.	140,54	130,81	127,85	132,70	129,30	-8,00
Кількість зернозбиральних комбайнів, шт.	29364,00	27196,00	26735,00	27366,00	26801,00	-8,73
Навантаження (площа ріллі) на 1 трактор, га	103,00	105,00	118,00	114,00	251,70	144,37
Навантаження (площа зернових) на 1 зернозбиральний комбайн, га	301,00	296,00	316,00	314,00	545,65	81,28
Енергетичні потужності в розрахунку на 100 га посівної площі, кВт	218,00	208,00	166,00	172,00	97,42	-55,31

Примітка: розраховано в розрізі сільськогосподарських підприємств.

казників ресурсного забезпечення в розрізі регіонів України з метою оцінки їх варіації. Найбільшою варіацією характеризується показник навантаження на 1 трактор (у 2017 р. коефіцієнт варіації склав 28%) і на 1 зернозбиральний комбайн (у 2017 р. коефіцієнт варіації був рівний 26%). Така варіація свідчить про існування як достатньою мірою технічно забезпечених регіонів, так і адміністративних областей, у яких сільськогосподарські виробники не мають достатньої кількості технічних засобів. Мінімальний рівень навантаження на 1 трактор у 2017 р. становив 168 га (Кіровоградська область), тоді як різниця між мінімальним і максимальним значеннями складає 268 га. Тобто розмах варіації в 1,6 разу більший за мінімальний рівень навантаження на 1 трактор. Найбільше навантаження характерне для Рівненської області. Проблему значних розбіжностей і неоднорідності регіонів за навантаженням техніки поглиблює несприятлива тенденція до збільшення варіації регіонів за відповідними показниками. Водночас позитивно оцінюється тенденція до зменшення варіації енергетичних потужностей на 60% за останні 5 років.

Загалом, отримані результати аналізу дають підстави стверджувати, що за останні п'ять років мало місце зменшення значень показників ресурсного забезпечення сільського господарства. Логічною є гіпотеза про те, що такі зміни могли зумовити негативні тенденції до зниження ефективності діяльності виробників сільськогосподарської продукції. Результативними показниками виготовлення сільськогосподарської продукції обрано, по-перше, валову продукцію, що припадає на 1 грн витрат і на 1 га сільськогосподарських угідь; урожайність сільськогосподарських культур; продуктивність сільськогосподарських тварин і продуктивність праці в сільському господарстві.

Негативною динамікою характеризується зміна валової продукції (розрахована в перерахунку на ціни 2010 р.), що припадає на 1 грн інвестованих коштів і на 1 га сільськогосподарських угідь (табл. 2). Такий стан є свідченням неефективного використання наявного земельного фонду. Несприятливою визначено спадаючу динаміку урожайності соняшника (щорічно на 1,7%). Найбільш стрімке зростання урожайності характерне для зернових і зернобобових культур (на 3,7% щороку) та овочів (щорічно на 8%). Порівнюючи продуктивність праці в рослинництві та тваринництві, слід зазначити, що вагоміше збільшення цього показника спостерігається у сфері виготовлення продукції тваринництва (щороку на 12,3% на противагу 6,6% у рослинництві). Стрімкіша динаміка збільшення продуктивності тварин характерна для виробництва молока.

За результатами аналізу варіації основних показників економічного стану сільськогосподарських виробників встановлено, що найбільш неоднорідни-

ми регіони України є за валовою продукцією сільськогосподарства, що припадає на 1 га угідь (коефіцієнт варіації у 2017 р. склав 56,2%). Зокрема, різниця між мінімальним (Луганська обл.) і максимальним (Закарпатська обл.) значеннями цього показника складає 7,2 тис. грн.

Показниками-індикаторами фінансового стану сільськогосподарських виробників обрано розмір валової сільськогосподарської продукції, що припадає на 1 га сільськогосподарських угідь, а також рівні рентабельності операційної діяльності в цілому та в розрізі основних видів сільськогосподарської продукції. З даних табл. 3 видно, що за переважною більшістю видів сільськогосподарської продукції спостерігається суттєве збільшення ефективності. Передусім, це стосується виробництва м'яса ВРХ (збільшення на 44,7 в. п. зі збитковості 41,3% у 2013 р. до рентабельності 3,4% у 2017 р.) і вирощування зернових і зернобобових культур (зростання у 10,4 разу). Суттєвим (понад як удвічі) є збільшення валової доданої вартості на 1 га, рентабельності операційної діяльності та ефективності виробництва молока.

Результати аналізу варіації рівнів рентабельності виробництва дають підстави стверджувати, що за переважною більшістю видів сільськогосподарської продукції регіони України характеризуються високим рівнем неоднорідності. Особливо це стосується рентабельності виробництва овочів (коефіцієнт варіації у 2017 р. склав 293%), картоплі (варіація на рівні 808%), м'яса ВРХ (коефіцієнт варіації рівний 299%) та плодів і ягід (коефіцієнт варіації становив 182%). Важливо, що за всіма переліченими видами продукції спостерігається тенденція до суттєвого підвищення коефіцієнтів варіації рівнів рентабельності їх виробництва.

У цілому відносно невисока варіація областей України за показниками ресурсного забезпечення (від 19 до 28%) і високий рівень їх неоднорідності за результативними фінансово-економічними показниками (від 30 до 300%) дають підстави зробити висновок про здатність окремих регіонів максимально повно використовувати ресурси, тоді як інші, навпаки, не спроможні забезпечити максимальну продуктивність ресурсів. Саме тому виникає потреба пошуку латентних чинників, які дають можливість окремим адміністративним областям забезпечувати максимально високі економічні результати.

Для аналізу зовнішньоекономічної активності використано такі показники, як покриття імпорту експортом і частка експорту в загальному обсязі виготовленої аграрної продукції. Окрім цього, розглянуто розміри торговельного балансу, зростання обсягу та вартості експортованої продукції, частку та рейтинг у світових аграрних ринках. Дослідження зазначених показників доцільно проводити як загалом за експортованою продукцією, так і в розрізі найвагоміших

Динаміка основних показників економічного стану сільськогосподарських виробників України

Показник	Рік					Відхилення 2017 р. від 2013 р., %
	2013	2014	2015	2016	2017	
Валова продукція на 1 грн витрат, грн	1,93	1,63	0,47	0,38	0,45	-76,83
Валова продукція 1 га с.-г. угідь, тис. грн	6,76	6,90	5,18	2,64	2,62	-61,28
Рівень урожайності, ц/га:						
– зернові та зернобобові	43,0	47,5	43,8	50,0	45,6	6,05
– цукрові буряки	419,4	490,2	448,2	494,0	484,1	15,43
– соняшник	22,8	20,5	23,0	23,5	21,3	-6,58
– картопля	221,2	256,4	198,6	212,1	238,4	7,78
– овочеві культури	312,3	346,4	363,4	382,7	435,3	39,39
– плодові та ягідні культури	64,0	53,7	70,8	72,5	64,9	1,41
Виробництво м'яса у забійній вазі на 1 ум. гол., ц/гол.	3,0	3,1	3,0	3,1	3,1	4,70
Середньорічний удій молока від 1 корови, кг	4827	5027	5352	5643	6025	24,82
Продуктивність праці, тис. грн, у т. ч.:	201,22	227,75	223,31	275,32	271,49	34,92
– рослинництво	202,22	228,88	218,77	270,86	260,79	28,97
– тваринництво	198,19	224,11	237,99	292,51	315,50	59,20

Примітка: розраховано в розрізі сільськогосподарських підприємств.

Динаміка основних показників фінансового стану сільського господарства України

Показник	Рік					Відхилення 2017 р. від 2013 р., рази
	2013	2014	2015	2016	2017	
Додана вартість на 1 га с.-г. угідь, тис. грн	3,64	4,42	11,56	6,74	7,36	2,02
Рівень рентабельності операційної діяльності с.-г. підприємств, %	11,7	21,4	43	33,6	23,5	2,01
Рівень рентабельності с.-г. продукції, %:						
– зернові та зернобобові	2,4	25,7	42,6	37,8	25	10,42
– соняшник	28,2	36,7	78,4	61,9	41,3	1,46
– овочеві культури	7,5	14,5	32	15,3	9,9	1,32
– картопля	...	...	24,6	0,6	10	0,41
– плодові та ягідні культури	...	...	58,3	25	35,4	0,61
– ВРХ на м'ясо	-41,3	-34,5	12,7	18,6	3,4	44,70 в. п.
– молоко	13,1	11,1	-16,9	-23,2	26,9	2,05

Примітка: ... – дані відсутні; відхилення обчислено за період 2017–2015 рр.

для вітчизняного експорту товарних груп. Найбільші частки експортованої продукції в загальному обсязі її виробництва характерні для зерна та олії (табл. 4). За період 2013–2017 рр. питома вага експорту зерна в його загальних витратах зростає із 44,2% до 68,6% (тобто, на 55%), а олії – з 90,3% до 95,4% (тобто, на 6%). Сприятливими з позиції розвитку вітчизняного експорту визначено зміни коефіцієнтів покриття ім-

порту експортом. Зокрема, позитивні тенденції спостерігаються за такими товарними групами, як живі тварини і продукти тваринного походження (у 2013 р. обсяг імпорту переважав експорт), жири та олії тваринного або рослинного походження, продукти рослинного походження.

Водночас недостатніми темпами зростання характеризується динаміка покриття експортом ім-

Динаміка показників ЗЕД сільськогосподарських підприємств України

Вид аграрної продукції	Рік					Відхилення 2017 р. від 2013 р., рази
	2013	2014	2015	2016	2017	
<i>Частка експорту в обсязі виготовленої продукції, %</i>						
М'ясо та м'ясні продукти	7,62	9,24	10,55	13,04	15,14	98,76
Молоко та молочні продукти	6,69	4,73	4,37	4,18	8,12	21,33
Яйця	9,27	13,00	13,00	12,84	17,30	86,67
Зерно	44,15	52,34	63,76	62,72	68,64	55,47
Олія	90,33	92,94	92,84	94,36	95,40	5,61
<i>Покриття імпорту експортом</i>						
Живі тварини; продукти тваринного походження	0,59	0,90	1,50	1,24	1,52	158,96
Продукти рослинного походження	3,39	4,30	6,95	6,30	6,74	98,51
Жири та олії тваринного або рослинного походження	8,67	12,67	18,10	16,11	17,28	99,21
Готові харчові продукти	1,10	1,19	1,54	1,41	1,46	32,62

порту готових харчових продуктів. Оптимальною для розвитку аграрного сектора економіки України є, по-перше, орієнтація на максимальне нарощення експорту цієї групи товарів, які характеризуються максимальною доданою вартістю, із одночасним або збереженням сучасного обсягу імпорту, або його зменшенням за рахунок задоволення попиту внутрішнім виробництвом. Ключові ринкові позиції Україна посідає на світових ринках насіння ріпаку (9,8% світового експорту та 2 місце в рейтингу країн-експортерів), кукурудзи на зерно та ячменю (відповідно, 10,4 та 8,9% експорту та 4 місце), а також пшениці і жита (7,3 та 4,7% експорту й 6 місце) (табл. 5). На 13 місці в рейтингу за обсягами світового експорту перебувають вітчизняні сільськогосподарські виробники м'яса птиці та продуктів його переробки. Зменшення обсягів експорту за 2014–2018 рр. характерне лише для торгівлі сорго й ячменю.

Подальший аналіз сучасного стану та динаміки чинників та результатів ведення агробізнесу пов'язаний із дослідженням екологічних і соціальних факторів. До основних показників екологічного стану геоекономічних систем в агробізнесі віднесено рівень розораності земель; обсяги відходів, створених у сільському господарстві; обсяг викидів у атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення (у сільському господарстві) та їх частка в загальному обсязі викидів; обсяги внесення мінеральних та органічних добрив, що припадають на 1 га посівної площі; частка площі, на якій застосовувалися хімічні засоби захисту рослин. Позитивними є тренди до зменшення рівня розораності (щорічно на 4,4%) та обсягів відходів (приблизно на 9,9% за рік) (табл. 6). Натомість обсяги викидів у атмосферне по-

вітря сільськогосподарськими виробниками мають тенденцію до зростання (на 5,9% щороку), так само як і питома вага здійснених ними викидів у загальному їх обсязі, яка протягом 2013–2017 рр. зросла на 106,7% (щорічне збільшення складає близько 19,9%).

Що стосується засобів хімізації, то паралельно зі щорічним зменшенням частки площі, на якій застосовувалися засоби захисту рослин, у загальній площі сільськогосподарських угідь на 5,8% мало місце суттєве збільшення обсягів внесення мінеральних добрив на 1 га посівів (на 8,2% щороку). Незважаючи на незмінність усередненого за Україною обсягу внесення органічних добрив на 1 га посівної площі, розмах варіації цього показника в розрізі регіонів у 2017 р. склав 2,5 т/га, що у 5 разів більше, ніж середньонаціональний рівень. Така розбіжність між мінімальним і максимальним значеннями обсягів внесення органічних добрив зумовлює найвищу варіацію регіонів саме за цим показником (від 85,7% у 2013 р. до 105% у 2014 р.).

За аналогічною схемою досліджено показники соціального розвитку регіонів України, до яких включено рівень зайнятості населення в сільській місцевості, співвідношення середньомісячної заробітної плати в сільському господарстві та: а) прожиткового мінімуму; б) мінімальної заробітної плати; в) середньої заробітної плати у промисловості. Незадовільною тенденцією до поступового зменшення характеризується рівень зайнятості в сільській місцевості (майже на 5% щорічно) (табл. 7). Розміри заробітної плати в сільському господарстві стабільно вищі за прожитковий мінімум та мінімальну середньомісячну заробітну плату. Однак у 2017 р. порівняно з 2013 р. коефіцієнт відношення фактичної заробітної плати

Показники експорту аграрної продукції виробників України

Вид продукції	Вартість експорту у 2018 р., тис. дол. США	Відхилення обсягу експорту 2018 р. від 2014 р.	Відхилення вартості експорту 2018 р. від 2014 р.	Питома вага у світовому експорті, %	Рейтинг за обсягом експорту
Зернові та зернобобові культури, у т. ч.	47373441	0	-1	0,2	52
– пшениця	3004277	12	8	7,3	6
– кукурудза на зерно	3506157	4	1	10,4	4
– ячмінь	681926	-2	-5	8,9	4
– жито	15591	13	14	4,7	6
– сорго	19475	-9	-12	1,6	8
Соя	831484	9	6	1,4	6
Насіння ріпаку	1010923	8	8	9,8	2
Насіння соняшника	28231	0	-5	0,7	20
М'ясо птиці та продукти з нього	506619	20	19	1,9	13
М'ясо ВРХ, заморожене	79715	14	13	0,3	23
М'ясо ВРХ свіже та охолоджене	45415	24	17	0,2	32

Таблиця 6

Динаміка основних показників екологічного стану у сфері сільськогосподарського виробництва України

Показник	Рік					Відхилення 2017 р. від 2013 р., %
	2013	2014	2015	2016	2017	
Рівень розораності земель, %	93,9	93,9	93,9	78,4	78,4	-16,45
Обсяги відходів, створених у сільському господарстві, тис. т	...	8451,4	8736,8	8715,5	6188,2	-26,78*
Обсяг викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення (у сільському господарстві): тис. т	63,8	64,8	68,0	69,8	80,3	25,86
– % до загального підсумку	1,5	2,0	2,4	2,3	3,1	106,67
Внесено мінеральних добрив на 1 га посівної площі, кг п. р.	79,0	82,0	79,0	96,0	110,0	39,24
Внесено органічних добрив на 1 га посівної площі, т	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,00
Частка площі, на якій застосовувалися засоби захисту рослин, у загальній площі с.-г. угідь, %	46,0	61,9	60,7	66,5	36,3	-21,21

Примітка: ... – дані відсутні; * – відхилення обчислено за період 2014–2017 рр.

в сільському господарстві та її мінімального рівня скоротився на 9%. Показовим є стійке переважання середньої заробітної плати в промисловості порівняно із оплатою праці в сільському господарстві, яке, однак, протягом останніх п'яти років зменшилося на 25,2%. У цьому контексті слід зазначити, що рівень

рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств значно перевищує рівень рентабельності підприємств промисловості. Отже, можна стверджувати, що резерви підвищення розміру заробітної плати в сільському господарстві на вітчизняних підприємствах існують.

Динаміка показників соціального розвитку сільських територій України

Показник	Рік					Відхилення 2017 р. від 2013 р., %
	2013	2014	2015	2016	2017	
Рівень зайнятості у сільській місцевості, %	65,5	55,9	55,1	54,9	54,4	-16,95
Коефіцієнт співвідношення середньомісячної зарплати в сільському господарстві та:						
– прожиткового мінімуму	2,0	2,1	2,7	2,9	3,5	73,23
– мінімальної заробітної плати	2,0	2,0	2,6	2,7	1,8	-8,99
– середньої зарплати у промисловості	0,6	0,6	0,7	0,7	0,8	25,20

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи результати аналізу сучасного стану та динаміки основних індикаторів ефективності функціонування аграрного сектора України як гео-економічної системи, можна зробити висновок про те, що вітчизняний агробізнес має значний потенціал формування й утримання переваг на гео-економічній світовій арені. Однак в останні п'ять років мало місце поступове зниження ресурсного забезпечення основної ланки процесу виготовлення аграрної продукції – сільського господарства. Як результат, незважаючи на збільшення рівнів урожайності та продуктивності сільськогосподарських тварин, валова продукція, що припадає на одиницю використаних у сільському господарстві ресурсів, у 2013–2017 рр. скоротилася. Натомість, усупереч погіршанню рівня ресурсного забезпечення, рентабельність виробництва переважної більшості видів сільськогосподарської продукції поступово зростала, що у т. ч. спричинено посиленням конкурентних позицій вітчизняних товаровиробників на світових аграрних ринках.

Водночас, незважаючи на позитивні економічні тенденції, які могли б бути каталізатором розвитку сільських територій, наразі спостерігається погіршення екологічного та соціального стану в сільській місцевості. Встановлено, що адміністративні області України характеризуються значною неоднорідністю та варіацією за показниками економічного та фінансового стану. Така варіація свідчить про здатність одних адміністративних областей забезпечувати значно вищу ефективність господарювання, ніж інші. Тому подальші дослідження слід зосередити на ідентифікації чинників, які визначають високий рівень економічної, екологічної та соціальної ефективності функціонування гео-економічних систем, і встановити, за допомогою якого інструментарію можна підвищити конкурентоспроможність вітчизняних суб'єктів агробізнесу на світовому та європейському ринках. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Веретнов В. Глобализация, локализация, что дальше? 2009. URL: <http://www.klubok.net/article772.html> (дата звернення: 21.05.2018).

2. Дергачев В. А. Глобальная геоэкономика (трансформация мирового экономического пространства) : монография. Одесса : ИПРЭИ НАНУ, 2003. 238 с.

3. Жан К., Савона П. Геоэкономика (господство экономического пространства) / пер. с итал. М. : Ad Marginem, 1997. 208 с.

4. Baru S. Geo-economics and Strategy. *Survival Global Politics and Strategy*. 2012. Vol. 54. Issue 3. P. 47–58.

5. Beyer P. Globalization and Glocalization. *The SAGE Handbook of the Sociology and Religion*. London : Sage Publications, 2011. P. 98–115.

6. Gasimli V. Geo-economics. Baku : Aston Print LLC, 2015. 208 p. URL : <http://sam.az/uploads/PDF/Geo-Economic.pdf>

7. Kvinikadze G. S. The problem of geo-economics definition. *The European Journal of Humanities and Social Sciences*. 2016. Issue 3. P. 49–52.

8. Luttwak E. From Geo-politics to Geo-economics. *Logic of Conflict, Grammar of Commerce. The National Interest*. 1990. No. 20. P. 17–23.

9. Soilen K. S. Geoeconomics. London : Ventus Publishing ApS/Bookboon. 2012. 302 p.

10. Song Tao, Cheng Yi, Liu Weidong, Lio Hui. Spatial difference and mechanisms of influence of geo-economy in the border areas of China. *Journal of Geographical Sciences*. 2017. Vol. 27. Issue 12. P. 1463–1480.

11. Sparke M. From geopolitics to geoeconomics: *Transnational state effects in the borderlands*. Geopolitics. 1998. Vol. 3. Issue 2. P. 62–98.

12. Sparke M. Geoeconomics, Globalisation and the Limits of Economic Strategy in Statecraft: A Response to Vihma. *Geopolitics*. 2018. Vol. 23. Issue 1. P. 30–37.

Науковий керівник – Зінчук Т. О., доктор економічних наук, професор кафедри міжнародних економічних відносин та європейської інтеграції, Житомирський національний агро-екологічний університет

REFERENCES

Baru, S. "Geo-economics and Strategy". *Survival Global Politics and Strategy*, vol. 54, no. 3 (2012): 47-58.

Beyer, P. "Globalization and Glocalization". In *The SAGE Handbook of the Sociology and Religion*, 98-115. London: Sage Publications, 2011.

Dergachev, V. A. *Globalnaya geoeconomika (transformatsiya mirovogo ekonomicheskogo prostranstva)* [Global geoeconomics (transformation of the world economic space)]. Odessa: IPREEI NANU, 2003.

Gasimli, V. "Geo-economics". Baku : Aston Print LLC, 2015. <http://sam.az/uploads/PDF/Geo-Economic.pdf>

Kvinikadze, G. S. "The problem of geo-economics definition". *The European Journal of Humanities and Social Sciences*, no. 3 (2016): 49-52.

Luttwak, E. "From Geo-politics to Geo-economics. Logic of Conflict, Grammar of Commerce". *The National Interest*, no. 20 (1990): 17-23.

Soilen, K. S. *Geoeconomics*. London: Ventus Publishing ApS/Bookboon, 2012.

Song, Tao et al. "Spatial difference and mechanisms of influence of geo-economy in the border areas of China". *Journal of Geographical Sciences*, vol. 27, no. 12 (2017): 1463-1480.

Sparke, M. "From geopolitics to geoeconomics: Transnational state effects in the borderlands". *Geopolitics*, vol. 3, no. 2 (1998): 62-98.

Sparke, M. "Geoeconomics, Globalisation and the Limits of Economic Strategy in Statecraft: A Response to Vihma". *Geopolitics*, vol. 23, no. 1 (2018): 30-37.

Veretnov, V. "Globalizatsiya, lokalizatsiya, chto dalshe?" [Globalization, localization, what's next?]. 2009. <http://www.klubok.net/article772.html>

Zhan, K., and Savona, P. *Geoekonomika (gospodstvo ekonomicheskogo prostranstva)* [Geoeconomics (domination of economic space)]. Moscow: Ad Marginem, 1997.